

становитиме лише 0,073). У разі ж підвищення статусу російської мови до державної індекс конфліктності зросте до 0,716. Отже, на думку фахівців, загроза суспільній згоді в разі зрівняння статусів української та російської мов дуже велика [4].

На жаль, до думки фахівців в Україні не дослухаються. За роки незалежності соціолінгвістичні дослідження, які мали б стати науковою базою для дієвої мовної політики, не набули належного розвитку й лишаються сферою зацікавлення окремих ентузіастів. Українська ж влада дотримується в мовних питаннях політики “відсутності мовної політики”, що в умовах постколоніальної країни фактично означає підтримку тієї мови, яка в імперський період посіла сильніші позиції. Недооцінку ж з боку численної групи “апатії” загрозливого для державної мови характеру асиметричного масового білінгвізму використовує у своїх інтересах група, що тягнє до російської одномовності.

Оборонці панівних позицій російської мови в Україні, вимагаючи надання їй статусу офіційної, тобто другої державної, демагогічно посиляються на принцип рівноправності мов. Але відомо, що принцип культурної рівноправності в постколоніальних країнах іде на користь колишній імперській культурі, яка пригнічувала й витісняла місцеву. Тому його обстоюють передусім представники імперських народів. Насправді цей принцип є не чим іншим, як підступним впровадженням культурного дарвінізму, а в деяких випадках і культурного геноциду.

Отже, конфліктний характер міжмовних взаємин в Україні спричинено домінуванням російської групи населення, внаслідок чого мову титульної нації хоч і проголошено державною, фактично зведено до становища уполісованої меншинної мови. Як показало вже згадуване опитування киян, саме представникам російських одномовців властиві прояви агресивності щодо носіїв української мови, що свідчить про незахищеність державної мови у своїй власній країні. На запитання: “Чи доводилось Вам стикатися з проявами дискримінації в Києві за мовною ознакою?” 39 із 42 експертів відповіли ствердно. Причому понад половина з них досить часто стикалася з проявами нетерпимості саме до української мови. 88 % відповідей фахівців засвідчили, що вони ніколи не стикалися з дискримінацією російськомовних громадян [4].

Основною умовою, яка дозволить запобігти мовним конфліктам у Києві й в Україні, переважна більшість фахівців вважає забезпечення домінування української мови, дотримання чинного мовного законодавства та Конституції України.

Після того як українська мова стала цільовою, вкрай необхідним кроком для її утвердження мало стати наповнення зразками усного літературного мовлення засобів масової інформації й масової культури, оскільки цим сферам комунікації, поряд зі школою, належить головна роль у поширенні й закріпленні мовних норм.

Натомість російськомовні мас-медіа, що панують в Україні, значно посилили й без того сильну комунікативну потужність російської мови, що сприяє збереженню її функціональної гегемонії.

Майбутнє України вирішать наслідки протистояння двох активних угруповань - проукраїнського й проросійського. Боротьба точиться за вплив на людність, поведінку якої значною мірою характеризує апатія, спричинена втратою мовної стійкості в попередній колоніальний період. За такого розподілу сил нашої спільноті отримати перемогу буде нелегко. Але, згідно з афористичним висловом Ліни Костенко, “держава держить”. Можливо, українській інтелектуальній еліті додасть сил усвідомлення того, що доля держави залежить від її здатності до солідарності, стійкості й організованого опору в боротьбі з новітнім мовно-культурним імперіалізмом.

Література

1. Андрухович Юрій. “Орім свій переліг... і сіймо слово” // Урок української. - 2001. - № 7. - С. 2.
2. Бретон Ролан Ж.-Л. Війна слів. Чи може бути англійська мова скинута з трону? // Кур'єр ЮНЕСКО. - Червень-липень 2000. - С. 23.
3. Бурда Т. Мотивація мовної поведінки білінгвів // Урок української. - 1999. - № 9-10. - С. 8.
4. Залізник Ганна, Масенко Лариса. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. - К., 2001. - С. 7.
5. Ткаченко Орест. Проблема мовної стійкості та її джерел // Мовознавство. - 1990. - № 4. - С. 14-18.

Тягнирядно Є.В.

кандидат педагогічних наук, професор кафедри
українознавства, доцент ОДУВС
Надійшла до редакції: 09.10.2013

УДК 343.985

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Цільмак О. М.

Слідча діяльність використовує на практиці багато різних методів і прийомів, одним з таких методів криміналістики є спостереження. Розуміння його загальнотеоретичних основ сприятиме зростанню компетентності працівників ОВС, а також сприятиме розширенню практичних умінь в його застосуванні.

Науковцями в галузі криміналістики спостереження визначається як: сприйняття певного об'єкта, явища, процесу, яке відбувається для їх системного, цілеспрямованого, запланованого вивчення (І.І. Когутич); систематичне, цілеспрямоване, безпосереднє сприйняття предмета чи явища (П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов); метод дослідження, який полягає в навмисному, систематичному й цілеспрямованому сприйнятті об'єктів, явищ із

метою вивчення їх специфічних змін у певних умовах і відшукуванні смислу цих явищ (О.І. Винберг, В.Ю. Шепітько, А.П. Шеремет); метод збору наукової інформації, сутність якого полягає в безпосередній реєстрації фактів, явищ, процесів, які відбуваються в соціальній реальності (Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа); спосіб збору первинної кримінологічної інформації про об'єкт, що вивчається, шляхом безпосереднього сприйняття та прямої реєстрації його ознак (О.Г. Пазюк.).

Великий внесок у дослідження методів криміналістики внесли такі відомі вчені, як: Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, В.П. Колмаков, І.М. Лузгін, С.П. Мітрічев, А.А. Ейсман та ін. У їхніх працях робилися деякі спроби класифікації досліджуваних об'єктів і

© О.М. Цільмак, 2013

різновидів спостереження.

Однак вчені не дійшли до однакової думки стосовно змісту дефініції “криміналістичне спостереження”, класифікації методу криміналістичного спостереження, та вони дуже фрагментарно визначили фактори, що впливають на процес спостереження, і психологічні властивості спостереження.

Тому метою й завданнями нашої статті є: надати визначення дефініції “криміналістичне спостереження”, здійснити детальну класифікацію методу криміналістичного спостереження, систематизувати й детально описати фактори, що негативно впливають на процес спостереження та розширити перелік психологічних властивостей криміналістичного спостереження.

Оскільки спостереження - це загальнонауковий метод криміналістики, то зміст його дефініції повинен виходити з визначення поняття “метод”. Термін “метод” походить від грецького “metodos”, що означає “шлях дослідження, теорія, вчення”. Метод - це спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності.

Отже, ми вважаємо, що криміналістичне спостереження - це спосіб збору та реєстрації криміналістичної інформації шляхом цілеспрямованого сприйняття об'єкта, для отримання доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве кримінально-правове значення. Криміналістичне спостереження спрямоване на відшукування й встановлення в об'єкті спостереження суттєвих деталей, сторін, характеристик (ознак, особливостей, властивостей, якостей), процесів, їх сутності, сенсу й специфічних змін. Відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України [2] (далі - КПК) об'єктами криміналістичного спостереження можуть бути: особа, місце, річ, труп і явище. На нашу думку, криміналістичне спостереження можна класифікувати залежно від:

1) ступеня цілеспрямованості:

- ненавмисне (мимовільне) - у слідчого немає заздалегідь поставленої мети, відсутня вольова активність, процес сприйняття залежить від яскравості подразників, їх контрасту, інтенсивності;

- навмисне (довільне) - залежить від ступеня розвиненості криміналістичної спостережливості. Криміналіст або слідчий ставить мету, докладає певних вольових зусиль, щоб краще реалізувати намір, довільно й цілеспрямовано обирає об'єкти сприйняття, місце та тривалість спостереження;

2) тривалістю:

- довготривале - тривале зосередження уваги на об'єкті сприйняття (при цьому копітко спостерігається його початок, розвиток і завершення, усі його ознаки й деталі);

- короткочасне - нетривале зосередження уваги на об'єкті сприйняття (при цьому спостерігачеві відкриваються явища й процеси, які викликані певною ситуацією. Однак висновки такого спостереження можуть бути хибними);

3) умов його організації:

- польове - спостереження за об'єктом в природних для нього умовах функціонування;

- лабораторне - спостереження в умовах, які штучно створені (застосовують при проведенні впізнання, слідчого експерименту тощо);

4) місця знаходження спостерігача:

- включене - слідчий спостерігає за всіма учасниками слідчо-оперативної групи під час здійснення професійних функцій;

- невключене - слідчий є зовнішнім спостерігачем, він перебуває поза дослідним процесом чи явищем, знаходиться на достатній відстані від нього (наприклад, негласне візуальне спостереження за особою);

5) мети:

- пошукове - для пошуку фактів, що уточнюють і розширюють суть явища або події та мають або можуть мати кримінально-правове значення;

- дослідницьке - для дослідження особливостей, закономірностей об'єктів спостереження;

- статистичне - для збирання даних про певні об'єкти спостереження, з метою їх кількісно-якісного висвітлення;

- вузькоспеціалізоване - для пошуку в об'єкті спостереження певної ознаки, особливості, властивості;

6) ступеня відкритості:

- гласне - від об'єктів спостереження не приховується, що за ними спостерігають;

- негласне - не повідомляється особі, проводиться відповідно до норм законодавства (негласне спостереження за особою, яка має намір або підозрюється в намірі скоїти тяжкий або особливо тяжкий злочин);

7) регулярності:

- систематичне - постійне спостереження (наприклад, за розвитком злочинного явища);

- епізодичне (вибіркове) - спостереження через деякі проміжки, тобто час від часу за потреби;

8) характеру реєстрації даних:

- констатуюче - з чіткою фіксацією фактів; деталей, сторін, характеристик (ознак, особливостей, властивостей, якостей);

- оцінююче - з порівнянням фактів; деталей, сторін, характеристик (ознак, особливостей, властивостей, якостей) за ступенем їхньої виразності в певному діапазоні, при цьому використовується шкала рейтингу;

9) характеру сприйняття:

- суцільне - слідчим звертається увага однаковою мірою на всі доступні для спостереження факти; деталі, сторони, характеристики (ознаки, особливості, властивості, якості), процеси;

- вибіркове - слідчого цікавлять лише певні параметри об'єктів спостереження, тобто деякі процеси, факти, деталі, сторони, характеристики (ознаки, особливості, властивості, якості);

10) способу проведення:

- візуальне - зорове сприйняття об'єктів спостереження;

- за допомогою технічних засобів - мікроскопів чи інших оптичних приладів, електронної техніки, електронно-оптичних перетворювачів, рентгенівських установок, засобів ультразвукового зондування, лазерної техніки та ін.). У сучасній слідчій (розшуковій) і експертній діяльності спостереження здійснюється переважно із застосуванням технічних засобів;

11) рівня формалізації:

- структуроване - що проводиться за заздалегідь розробленим детальним планом, в якому може визначатися, наприклад, об'єкт спостереження, місце проведення криміналістичного спостереження, необхідний час для проведення спостереження тощо;

- неструктуроване - що будується на основі загальних понять про проведення криміналістичного спостереження

ня (фіксуються всі зміни, що відбуваються).

Криміналістичне спостереження має такі психологічні властивості:

цілеспрямованість - слідчий чітко усвідомлює, що треба сприймати та з якою метою;

вибірковість - виходячи з чітко поставленої мети, слідчий виділяє певний фрагмент, який треба вивчати;

планованість - передбачає наявність плану й програми спостереження, це сприяє підвищенню ефективності дослідження ознак, які мають або можуть мати кримінально-правове значення;

систематичність - послідовність сприйняття, що дозволяє з достатньою вірогідністю відрізнити випадкове від типового, закономірного;

аналітичність - передбачає не лише констатацію фактів, але і їх пояснення, виявлення їхніх причинно-наслідкових зв'язків, їхньої природи; знаходження просторово-предметної єдності;

оціненість - дозволяє виключити помилки пам'яті, зменшити тим самим суб'єктивізм висновків і узагальнень;

конкретність - сприяє чіткому й недвозначному позначенню того, що спостерігається, а також однаковості можливих інтерпретацій.

Слід також підкреслити, що під час досудового розслідування на точність і якість криміналістичного спостереження негативно впливають суб'єктивні (внутрішні) та об'єктивні (зовнішні) чинники.

I. Суб'єктивні чинники:

1. Психофізичний стан слідчого - відчуття втоми, виснаження, болі, переживання негативних емоцій тощо, тобто залежність від наявного психічного та фізичного стану на момент спостереження.

2. Біологічні потреби особистості - відчуття спраги, голоду, холоду тощо.

3. Автоматизми - неусвідомлена стереотипна класифікація або неусвідомлене узагальнення того, що спостерігається (це, з одного боку, полегшує спостереження й розуміння того, що відбувається, але разом з тим іноді призводить до помилок).

4. Стереотипи - звичні, укорінені, сталі судження й оцінки, які спотворюють сприйняття, роблять спостереження неточним і неповним.

5. Звикання до об'єктів спостереження - глушить гостроту сприйняття, слідчий поступово перестає помічати зміни. Тому доцільно, щоб при таких слідчих діях, як огляд місця події або перевірка показань на місці, брали участь поряд з особами, які добре знають це місце, також і ті, що незнайомі з ним.

6. Вибірковість спостереження - зумовлена потребами, інтересами, ступенем значимості, цілями й завданнями, якими керується слідчий. При цьому можуть бути втрачені докази тільки тому, що слідчий пропустив те, що йому було нецікаво.

7. Низька кваліфікація спостерігача - зумовлена невмінням реєструвати факти; помічати деталі, сторони, характеристики (ознаки, особливості, властивості, якості) об'єкта спостереження.

8. Відсутність плану, завдань, алгоритму, форми фіксації спостережень тощо.

9. Наявність сталих установок - усталені аксіоми й принципи життєдіяльності слідчого впливають на правову оцінку процесів, фактів; деталей, сторін, характеристик (ознак, особливостей, властивостей, якостей) об'єкта спостереження.

10. Суб'єктивність - зумовлена суб'єктивним трактуванням фактів; деталей, сторін, характеристик (ознак, особливостей, властивостей, якостей). Це відбувається внаслідок впливу світогляду, соціального статусу, власних інтересів, труднощів диференціації та виділення певних ознак в об'єкта спостереження. Адаже в людей нерідко мають різне значення та сенс зовнішньо подібні події й процеси. Тому обов'язково треба залучати декілька осіб для спостереження за об'єктом.

11. Обмеженість можливостей сприйняття. У слідчій практиці слід враховувати те, що людина не здатна в один момент сприйняти більше десяти окремих одиниць інформації, за наявності широкого спектру спостережень розумно буде здійснити розподіл функцій роботи між кількома спостерігачами або, спостерігаючи, пояснювати все на відеореєстраторі.

12. Вплив минулого досвіду слідчого на результати спостереження. Слідчому здається, що така подія вже не раз відбувалася, тому підташовує докази до своєї версії.

13. Наявність типових помилок при сприйнятті, до яких слід віднести ефект:

а) центральної тенденції - спостерігач прагне давати усереднену оцінку тому, що спостерігає;

б) кореляції - оцінка однієї ознаки того, що спостерігається, надається на підставі іншої спостережуваної ознаки (наприклад, іноді швидкість мислення оцінюється за швидкістю мови);

в) контрасту - схильність спостерігача виділяти в об'єктах спостереження риси, які протилежні його власним;

г) проєкції - схильність спостерігача приписувати об'єкту спостереження власні якості, думки, почуття;

д) першого враження - перше враження про особу впливає на подальший процес її сприйняття й оцінки (якщо перше враження про особу негативне, то їй приписується все негативне);

е) гало-ефекту ("засліплення") - наявність установки або першого враження (симпатії, антипатії), що веде до ігнорування одних і перебільшення значення інших ознак, поверхового сприйняття й ігнорування тонких, малопомітних відмінностей;

ж) поблажливості - тенденція завжди надавати позитивну оцінку об'єктові спостереження, якщо симпатизує йому.

II. Об'єктивні чинники:

1. Особливості самого подразника, тобто ступінь інтенсивності, новизна або незвичність подразника, контраст між подразниками, просторові зміни або ж рух подразника стосовно органів чуття.

2. Локальність спостережуваних явищ.

3. Обмежений характер явища або події, що спостерігається.

4. Неможливість повторення подій ситуації або явища, унаслідок чого в поле зору спостерігача не завжди потрапляють значущі факти.

5. Невідповідність штучно створених умов тим, при яких відбувалася ситуація (при проведенні слідчого експерименту).

6. Нестача часового ресурсу.

7. Існування великої кількості відволікаючих сторонніх факторів.

Ці небажані явища можна мінімізувати, якщо спостереження веде не одна особа, а ціла група спостерігачів, якщо спостереження фіксуються технічними засобами, записи можна переглядати неодноразово, в уповіль-

неному темпі, при збільшенні зображення, за участі експертів тощо.

Об'єктивність спостереження можна забезпечити, на думку М. Захарійчука, дотримуючись ряду вимог [1]:

- об'єктивність у процесі фіксації фактів; неупередженість;

- не піддаватися першим враженням від спостережуваного явища;

- не бути поблажливим щодо об'єкта спостереження;

- не приписувати досліджуваному своїх власних якостей і не пояснювати його поведінку з власних позицій;

- дотримуватися високої точності, глибини й повноти в процесі реєстрації факту, а пізніше - його аналізу;

- помічати в спостережуваному об'єкті суттєво важливе й бути уважним до подробиць, що мають значення для правильного розуміння явища;

- бачити ті зрушення, зміни, які відбуваються в об'єкті - важливо слідкувати за тим, що "зростає", підсилюється, а що не піддається впливам;

- фіксувати не окремо вирваний з контексту факт, а й звертати увагу на загальну ситуацію події.

Отже, на нашу думку, чітка структуризація криміналістичного спостереження за: метою, ступенем цілеспрямованості, тривалістю, умовами організації, місцем знаходження спостерігача, ступенем відкритості,

регулярністю, характером реєстрації даних, характером сприйняття, способом проведення, рівнем формалізації - розширюють теорію криміналістики щодо методу спостереження. А визначені суб'єктивні й об'єктивні чинники, які негативно впливають на процес спостереження, сприятимуть самовдосконаленню й самокорекції особистості слідчого (оперуповноваженого, криміналіста) у напрямку забезпечення точності та якості криміналістичного спостереження.

Література

1. Захарійчук М.Д. Педагогічні спостереження як компонент професійного розвитку вчителя початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Марія Дмитрівна Захарійчук. - К., 2004. - 215 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 15.08.2012, підстава 5076-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

Цільмак О.М.

доктор юридичних наук, доцент

ОДУВС

Надійшла до редакції: 02.10.2013

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК-ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Чухраєва Г. В.

В останні роки жінки займають все більш активну позицію в суспільстві. Ця тенденція також спостерігається в органах внутрішніх справ, де кількість жінок не тільки постійно збільшується, але часто вони займають також і керівні посади, тому тема, обрана нами, є вельми актуальною. Вітчизняні дослідження в цій галузі нечисленні, хоча міжнародна практика залучення жінок на службу в поліцію має більш ніж півторастолітню історію.

Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей особистості жінок-працівників ОВС, а саме тих, які сприяють кар'єрному росту, а також тих, що, навпаки, заважають цій перспективі. Крім цього, вивчення особливостей мотивації жінок-працівників ОВС; вивчення особливостей соціального інтелекту в жінок-працівників ОВС; визначення виражених рис в особистісному профілі жінок-працівників ОВС; виявлення провідних особистісних характеристик у жінок-працівників ОВС. Для більш ефективного використання жіночої праці в системі ОВС України необхідно вивчити їх психологічні особливості, причому доцільно брати до уваги успішність їх службової діяльності й виявити психологічні фактори, що визначають цю успішність. Професійна діяльність - це одна зі сфер самореалізації особистості, її персоналізації. У професійній діяльності особа має можливість розкрити й проявити свої здібності, особистісні та професійні якості. Ця діяльність дозволяє людині досягти визнання своєї неповторності, значимості для інших осіб і колег, для суспільства загалом і отримати підтвердження у вигляді певної компенсації. Аналіз професійної діяльності жінок показує, що в Україні сьогодні надзвичайно гострою стає проблема зайнятості, і особливо зайнятості кваліфікова-

ною професійною працею. Існує точка зору, що жінки позбавлені можливості проявити свої здібності, реалізувати професійні знання, досвід і майстерність. Це зумовлено консерватизмом поглядів на розподіл сімейних ролей, помилковим наслідуванням традицій патріархату. Таке положення, безсумнівно, перешкоджає прогресивному суспільному розвитку української держави. Високий соціальний статус жінки в будь-якій країні світу, а не тільки в Україні, мало або взагалі недоступний. А це означає, що жінка не є повноцінним і повноправним членом суспільства. Найчастіше жінці відмовляють або перешкоджають у реалізації вибору сфери професійної діяльності та професійної кар'єри, як головної життєвої стратегії. У системі ОВС компетентність - це законно прийнята здатність посадової особи здійснювати певні акти чи дії в конкретних умовах, маючи певне коло повноважень, що має право вирішувати професійно-значущі проблеми як підвідомчі. Отже, основними соціальними факторами, що впливають на вибір жінки, є вирішення питання щодо вступу на службу в ОВС, що виділяються, насамперед, соціально-економічними факторами: високим рівнем безробіття в країні, недостатнім матеріальним забезпеченням, наявністю соціальних і економічних пільг у співробітників ОВС, можливістю отримання раннього та підвищеного, у порівнянні з більшістю інших категорій жінок, пенсійним забезпеченням тощо. Разом з тим, слід зазначити, що за сучасних соціально-економічних умов жінка, яка поступила на службу в ОВС України, має певні можливості самореалізації. Для неї відкриваються можливості службової кар'єри та підвищення рівня освіти, роботи в колективі та інші.